

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ УЧНІВСЬКИХ ПРІЗВИСК

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (50)

УДК 811.161.2'373.2

DOI:10.24144/2663-6840/2023.2(50).223-229

Колесник Н. Особливості мотивації учнівських прізвиськ; кількість бібліографічних джерел – 6; мова українська.

Анотація. Стаття присвячена дослідженню учнівських прізвиськ як одного з різновидів неофіційних найменувань, зокрема опису специфіки їхньої мотивації. Актуальність фіксації та наукового аналізу цього антропонімного класу зумовлена тим, що впродовж останнього десятиліття комунікація в шкільному середовищі зазнає суттєвих змін і цей клас індивідуальних прізвиськ стає все менш популярним. Обраний мотиваційний критерій аналізу та систематизації є одним із найважливіших, бо дає можливість глибше осягнути живі назвотворчі процеси, які відбувалися й відбуваються в цій частині національної антропонімії.

Цінність аналізованого матеріалу полягає в тому, що мотивованість найменування ми виводимо, спираючись, як це часто буває у випадку інших антропонімів, не лише на його прозору семантичну структуру, не тільки на те, що коренева морфема допомагає висвітлити мотив номінації. У випадку учнівських прізвиськ у мікросоціумі, де вони побутують, ще не втрачений контекст, який супроводжував їх постання, не загубилася інформація про екстралінгвальні причини вибору та творення цих назв, що дає можливість простежити складні семантичні зв'язки, опосередковані не тільки мовою, але й культурою. Прозорість власної назви в цьому випадку є очевидною, як і її зв'язок із позамовними чинниками. Подібні студії дають підстави для обґрунтованих висновків про причини вибору назви, особливості її мотивації і врешті-решт – про основні принципи номінації у сфері прізвиськ.

Учніські прізвиська, як відомо, не належать до найдавніших шарів національної антропонімії, а проаналізовані номени – узагалі приклад сучасної системи неофіційної антропонімії. Але й сьогодні вони мають традиційну для індивідуальних прізвиськ мотиваційну базу, засвідчують усталені моделі та неперервність традицій їх творення. Функціонування цих найменувань у сучасному узусі говорить про багатство й розмаїття можливостей української антропонімійної системи та великий потенціал ономастичності українців.

Ключові слова: ономастика, антропоніміка, неофіційна система називання, прізвисько, учнівське прізвисько, шкільне прізвисько, мотив номінації.

Постановка проблеми. Особливістю українських ономастичних досліджень останніх десятиліть є розмаїття. Зумовлено це як появою нових об'єктів вивчення (сайтонімів, нікнеймів, мемів, позивних тощо), так і, з огляду на загальнолінгвістичні тенденції, підвищенням інтересу до особи комуніканта, значення й місця власної назви в спілкуванні. Прізвиська, як один із найдавніших антропонімних класів із безперервною традицією вживання, не належать до нових об'єктів, однак, як один із елементів неофіційної антропонімії, що не має письмової традиції і є активною частиною суспільної комунікації, постійно поповнюється новими різновидами. Сьогодні у фокусі зацікавлень науковців опинилися прізвиська, що побутують у різних мікросоціумах, а саме: неофіційні найменування політиків, спортсменів, домашні прізвиська (афектоніми), у тому числі й шкільні прізвиська, які ще донедавна залишалися на маргінесі українських ономастичних студій.

Труднощі вивчення цієї частини національної антропонімії пов'язані як із недослідженістю, так і з відсутністю загальноприйнятого визначення поняття «прізвисько» та навіть різним баченням наповнюваності цього класу антропонімів. У розвідці, присвяченій одному з різновидів шкільних прізвиськ, – прізвиськам учителів, що була видрукувана кілька років тому, ми зауважили, що «в українській ономастиці усталілося бачення прізвиська як неофіційного, необов'язкового, додаткового, на початках однозначно характеристичного, нерідко

емоційно забарвленого, зазвичай неваріативного найменування, яке називає особу в різні періоди її життя, функціонує в мікроспільноті і має переважно короткий період стабільності» [Колесник 2019, с. 144]. Окрім того, ця частина українського антропонімікону побутує переважно усно й відносно недовго в межах конкретної соціої групи, є змінюваною, швидкоплинною, закритою для сторонніх і нерідко зникає, перш ніж потрапити в поле зору дослідника.

Аналіз досліджень. З-поміж слов'янських ономастів передовсім польські науковці можуть похвалитися здобутками у вивченні шкільних прізвиськ: у їхніх публікаціях ідеться навіть про існування понад півстолітньої традиції подібних студій, зокрема, про три їх етапи: 70-80-і рр., 90-і рр. та від поч. ХХІ ст. – і близько три десятки праць, серед яких і монографії, зокрема праця М. Шнежинського «Przezwska nauczycieli» [Śnieżyński 2003] (див. детальніше [Lewicka 2016, s. 162–163]). В українській лінгвістиці, на відміну від польської, дослідження учнівських прізвиськ та прізвиськ учителів спорадичні (див. детальніше [Чувчара 2013, с. 58–59]), провадилися на обмеженій фактологічній базі, зауважимо також, що лівова їх частка виконана не в ономастичному, а в соціолінгвістичному, когнітивно-прагматичному та комунікативно-функційному аспектах.

Мета статті, завдання. Метою пропонованої розвідки є вивчення учнівських прізвиськ як складника національної антропонімії, зокрема неофіційних найменувань, у середовищі яких ще живими є

ті назвотворчі процеси, які притаманні українській системі називання здавна. Отож *об'єктом* дослідження обрано прізвиська учнів, *предметом* – специфіку механізмів їх творення, особливості мотивів номінації. *Джерельною базою* слугує живий фактичний матеріал (205 одиниць), зібраний шляхом письмового анкетування та інтерв'ювання учнів середнього та старшого шкільного віку в закладах середньої освіти Чернівців та Чернівецької області¹.

Методи та методика дослідження. Основним методом вивчення мотивації учнівських прізвиськ є найдавніший і найпоширеніший лінгвістичний метод – описовий, який широко використаний у пропонованому дослідженні. Спорадично залучено елементи словотвірного аналізу, кількісні підрахунки, а також прийом зіставлення особливостей мотивації учнівських прізвиськ зі специфікою мотивації прізвиськ учителів.

Виклад основного матеріалу. Прізвиська учнів, очевидно, не належать до найдавніших шарів національної антропонімії (їх постання як окремої групи індивідуальних прізвиськ, як і прізвиськ учителів, пов'язане з виникненням й усталенням системи шкільництва в Європі, тобто з добою Середньовіччя), а проаналізовані нами номени, доволі популярний компонент неофіційної шкільної комунікації, узагалі є одиницями сучасної системи неофіційної антропонімії. Роки активного побутування зібраного фактажу – 2012–2023 рр. Чому предметом студій ми обрали саме особливості мотивації учнівських прізвиськ? Бо, власне, аналіз причин вибору назви дає можливість говорити про механізми її творення, а отже, й про її специфіку. З цього приводу не можемо не згадати відомого українського ономаста П. Чучку, який вважав прізвиська розкішним заповідником, «у якому ще повнокровним життям живе те, що поза ним, в інших антропонімічних класах, давно вже безповоротно відійшло в забуття» [Чучка 2008, с. 168].

За основу аналізу візьмемо класифікацію, апробовану в раніше опублікованій статті, присвяченій прізвиськам учителів, за якою зібраний фактичний матеріал ми поділяли на 10 груп: 1) прізвиська, утворені від прізвищ, імен та імен по батькові денотата; 2) прізвиська, утворені від прізвищ інших людей за подібністю; 3) прізвиська, мотивовані фізичними ознаками денотата; 4) прізвиська, мотивовані внутрішніми ознаками носія та особливостями його поведінки; 5) прізвиська, мотивовані особливостями мовлення денотата; 6) прізвиська, мотивовані професією, посадою або родом діяльності носія; 7) прізвиська, мотивовані певною життєвою ситуацією, звичками, уподобаннями або вчинком денотата; 8) прізвиська, мотивовані наявністю в денотата певного специфічного предмета, тварини тощо; 9) прізвиська, мотивовані походженням носія; 10) прізвиська, мотивовані місцем носія в громаді [Колесник 2019, с. 145]. Але проаналізувавши її та зіставивши з класифікаціями польських колег,

вважаємо, що нечисленні *прізвиська, мотивовані наявністю в денотата певного специфічного предмета, тварини тощо* (група 8) можна розглядати серед *прізвиськ, мотивованих певною життєвою ситуацією, звичками, уподобаннями або вчинком денотата* (група 7), а *прізвиська, мотивовані місцем носія в громаді* (група 10), – серед *прізвиськ, мотивованих професією, посадою або родом діяльності носія* (група 6). Отже, у нинішній розвідці послугувуватимемося класифікацією із 8 мотиваційних груп. Ще один важливий момент не можемо обминути: спираючись на особливості лексичної бази, українські мовознавці виокремлюють групу відантропонімічних прізвиськ: прізвиськ, утворених від офіційних прізвищ, імен, імен по батькові денотата, та прізвиськ, утворених від прізвищ інших людей за подібністю. Частина польських науковців, зокрема М. Левицька, покликаючись на визначення прізвиська авторитетної дослідниці польської антропонімії М. Бьолік, не розглядає прізвиська, утворені від офіційних особових імен і прізвищ, як власне прізвиська, бо, на її думку, вони не вказують на джерело мотивації і не дають змоги розпізнати контекст, який супроводжує постання назви [Lewicka 2016, s. 165]. Щодо прізвиськ, утворених від прізвищ інших людей за подібністю, то їх польські ономасти залучають до розгляду, бо вони не належать, за їхніми спостереженнями, до офіційних найменувань носія. З огляду на прийняту в українській ономастиці та прийнятну для нас дефініцію прізвиська, залучаємо до аналізу обидві групи.

Прізвиська, утворені від прізвищ, імен та імен по батькові денотата

У нашому матеріалі прізвиська, утворені від прізвища чи особового імені денотата, складають приблизно 31% від загальної кількості. Із **64 прізвиськ** цієї групи **13** з'явилося внаслідок звукової й семантичної асоціації із особовими іменами самих носіїв та їх словотвірної трансформації: *Вованич* < *Володимир*, *Деньчик* < *Денис*, *Деніс-пеніс* < *Денис*, *Керол* < *Кароліна*, *Маргарин* < *Марин*, *Мішка* < *Михайлина*, *Русік* < *Руслан*, *Сахарок* < *Саша* < *Олександра*, *Сірий* < *Сергій*, *Славу́та* < *Ярослава*, *Фладік* < *Владислав*, *Цільо* < *Василь*, *Юджин* < *Євген*. Мотиваційну базу цієї підгрупи складають як офіційні форми, так і неофіційні варіанти особових імен. Унаслідок змін, які відбуваються у вихідному онімному матеріалі: різноманітних видів словотвірної модифікації (усічення, додавання морфем), чергування звуків – постають доволі різноманітні найменування. Це можуть бути:

- іншомовні варіанти імені, як-от: *Юджин* < *Євген*, *Керол* < *Кароліна*;
- діалектні форми (*Цільо* < *Василь*);
- okazionalні варіанти особового імені (*Деньчик* < *Денис*, *Фладік* < *Владислав*, *Русік* < *Руслан*). Два останні прізвиська утворені за допомогою зрусифікованого суфікса *-ік*, а в номені *Фладік* ще й відбулася зміна *в* на *ф*, що додатково підсилює його індивідуалізаційні спроможності, оскільки звук *ф*, як відомо, тривалий час був неорганічним для української фонологічної системи;

¹ Особлива подяка за допомогу під час збирання фактичного матеріалу Василеві Петричуку, Святославі Владиченку, Вікторії Сірман, Андрієві Сірому, Тетяні Даскалюк.

- оніми іншого класу чи розряду (*Слаута* < *Слава* < *Ярослава*; *Вованич* < *Вован* < *Володимир*, *Сірий* < *Сергій*). Трансформація відбувається: у першому прикладі через гіпокористуку в потамонім, загальновідому назву Дніпра, у другому – через жаргонний варіант до (квазі)імені по батькові; у третьому – в уживане на Буковині прізвище;

- трансформоване та ритмізоване за допомогою ненормативної лексеми-прикладки найменування *Деніс-пéніс* < *Денис*;

- апелювативні назви, дібрані за асоціацією до особового імені або його гіпокористичного варіанта: *Сахарок* < *Саша* < *Олександра*, *Маргарин* < *Марин*², *Мішка* < *Михайлина*. У першому випадку – за подібністю до суржикового слова-демінітива на позначення цукру, у другому – до апелюватива, що номінує дешеvu, низькоякісну альтернативу масла, у третьому – або до російського просторічного варіанта чоловічої особового імені *Михайло*, або до зменшено-пестливої назви на позначення ведмеда.

Попри розмаїття змін, які спричинили появу наведених прізвиськ школярів, очевидною є тенденція творення неповторних назв, здатних виконувати не тільки функцію індивідуального найменування, але й робити це колоритно, емоційно, незвично, інколи з відтінком фамільярності чи навіть зневаги.

51 прізвисько утворене від прізвищ учнів шляхом структурної чи фонетичної деформації на основі різних асоціацій із відповідними власними чи загальними назвами, що складає близько 25% від загальної кількості аналізованих одиниць:

- іншомовний відповідник прізвища: *Серий* < *Сірий*;

- усічення прізвища до основи, яка відповідає особовому імені: *Марфа* < *Марфійчук*, *Остан* < *Остапович*, *Пилип* < *Пилипко*, *Яр* < *Ярецький*. У кількох випадках це ім'я лише позірно відповідає прізвищевій основі: *Мірча*³ < *Мерещук*, *Марік* < *Марчук*;

- словотвірна модифікація офіційної назви: *Журбик* < *Журба*, *Грибок* < *Гриб*, *Чабанка* < *Чабан*, *Мацула* < *Мацуляк*, *Царич* < *Царик* (чол.), *Царичка* < *Царик* (жін.). У перших трьох прикладах прізвища дівчат трансформовано за допомогою традиційних прізвищевих демінітивних формантів *-ик*, *-ок*, *-к(а)*, які також здавна в українській антропонімійній системі могли виконувати патронімічну функцію. У четвертому прикладі за допомогою усічення фінальної частини прізвища на позначення хлопця *Мацуляк* з одночасним додаванням форманта *-а* та спрощенням приголосного *к* створено назву, яка є органічною для українського прізвищевого фонду, однак у дитячому середовищі сприймається як згрубіла, аугментативна через пейоративне забарвлення аналогічного суфікса в апелювативах. У двох останніх прикладах відбулася трансформація вихідного прізвища *Царик* у назви інших антропонімних категорій: патроніма (*Царич* (чол.) < *Цар* < *Царик*) та андроніма (*Царичка* (жін.) < *Царик*);

² Марин – чоловіче ім'я, уживане на Буковині переважно в румунськомовному середовищі.

³ До речі, таке ж прізвисько мав у школі і його батько.

- *Сіра Манка* < *sirmanka* < *Сірман*: прізвисько виникло в результаті роздільного прочитання утвореного від прізвища нікнейму *sirmanka*, використовуюваного в соціальних мережах як спосіб самоідентифікації⁴;

- заміна прізвища спільнокореневим етнонімом: *Гуцулка* < *Гуцуляк* (носійка імені до того ж розмовляє гуцульською говіркою);

- творення прізвиськ за асоціацією (коренева морфема чи основа співзвучна з найменуванням літературних героїв та персонажів мультимедійних фільмів, видатних учених (із певними звуковими трансформаціями): *Сіроманець* (назва вовка з однойменної повісті М. Вінграновського) < *Сірман*, *Овод* (герой однойменного роману Е.-Л. Войнич) < *Овадюк*, *Кузя* (герой мультфільму «Домовичок Кузя») < *Кузьменко*, *Коперник* (відомий учений Миколай Коперник) < *Берник*;

- трансформація прізвищ в апелюватив: назви рослин (*Береза* < *Березовський*, *Ромашка* < *Ромашкін*, *Рута* < *Рутковська*, *Явір* < *Яворецький*), тварин (*Снейк* < *Гадяцький* – опитувані пояснили мотив називання асоціацією кореня прізвища гад- (укр. змія, гадина), з англійським відповідником *snake*), частин тіла (*Губа* < *Губчук*, *Кулак* < *Кулакевич*), їжі (*Печенька* < *Опеченик*, *Карамелька* < *Карамнова*, *Сушка* < *Сушинський*), одягу (*Жакет* < *Шекета*), соціального статусу (*Цариця* (жін.) < *Царик*);

- усічення кінцевої частини прізвища із можливим додаванням закінчення *-а* / *-о*: *Дуча* < *Дучук*⁵, *Мако* < *Маковійчук*, *Коша* < *Кошман*, *Гетя* < *Гетюк*, *Заруба* < *Зарубайло* та чергуванням кінцевого приголосного: *Боєц* < *Боєчко*;

- позірний приклад адаптації прізвища до певного національного середовища: *рум. Грекул* < *укр. Грек* (румунізація української назви), *Малюк* < *Малиш* (українізація російської назви), *Піволару* < *Біволару* (уявна смислова адаптація, жартівлива семантизація внутрішньої форми найменування – заміна семантично непрозорого кореня *бів-* на *пів-*);

- кілька прізвиськ учнів мають непрозору семантику, бо дісталися їм у спадок. Як відомо, це доволі поширене явище для вуличних прізвиськ, але рідкісне для шкільних: *Пецей* (дівоче прізвище матері), *Мурчик* і *Слон* (прізвиська, успадковані від татів);

- реальні прізвища, які в шкільному середовищі, залишаючись формально прізвищами, почали виконувати функцію прізвиська: *Сідор* < *Сідор*, *Рус* < *Рус*, *Пух* < *Пух*, *Снігур* < *Снігур*, *Буча* < *Буча*, *Бобін* < *Бобін*. Сприяли цьому, на нашу думку, короткість назви, відсутність виразних прізвищевих формантів, можливість яскравих лексичних асоціацій та, можливо, й те, що дві третини з них співзвучні з поширеними прізвиськами (*Пух*, *Снігур*, *Бобін*, *Рус*)⁶;

⁴ Трапилися нам також прізвиська, які є маркерами сучасної антропонімії і можуть формувати окрему групу, бо утворені від назв профілю в інстаграмі (*Покемон*, *Денрейз*) Ці назви, на відміну від нікнейму *sirmanka*, жодного зв'язку з офіційним найменуванням особи не мають.

⁵ Успадкував шкільне прізвисько батька.

⁶ Одним із чинників могло бути й те, що більшість із

- кілька прізвиськ із подвійною мотивацією (*Марік*, *Соня*, *Каністра*). Опитувані пояснювали виникнення прізвиська *Марік* < *Марчук* особливостями поведінки хлопця: усіх котів-улюбленців, які з'являлися в родині, називав *Маріками*, але не відкидаємо й того, що на виникнення прізвиська вплинули асоціації з прізвищем носія. Інтерв'юери мотивували появу прізвиська *Соня* < *Софія* тим, що його носійка полюбить поспати, однак зв'язок із особовим іменем *Софія* безперечний: словник «Власні імена людей» подає його як один із варіантів імені *Софія* [Скрипник, Дзятківська 2005, с. 181]. *Каністра* < *Кан* – у шкільні роки носій найменування цупив бензин з автомобілів. Але зв'язок із прізвищевою основою теж очевидний: прізвисько можна трактувати як усічений варіант офіційного антропоніма.

На відміну від прізвиськ учителів (22,1%), учнівські прізвиська цієї групи поширеніші (31%), а також серед них не трапилося жодного, мотивованого іменем по батькові, що цілком очікувано.

Прізвиська, утворені від прізвищ інших людей за подібністю

Частина прізвиськ (17 одиниць) виникли внаслідок зовнішньої та внутрішньої подібності деноативів до:

- історичних осіб, учених, письменників: *Володимир Великий* < *Володимир* (кремезність), *княгиня Ольга* < *Ольга* (наполегливість та цілеспрямованість, захопленість цією правителькою Русі), *Кобзар* (володіння добірною українською мовою), *Ньютон* (неабиякі здібності до математики);

- відомих сучасників (спортсменів, акторів): *Мессі* (майстерність у грі у футбол як у відомого футболіста Леонеля Мессі), *Тайсон* (вправність, проворність, як у боксера Майка Тайсона), *Шварценеггер* (захоплення, як і у відомого актора, вільною боротьбою, важкою атлетикою та дзюдо);

- літературних та фольклорних персонажів: *Спляча красуня* (постійно сонний вигляд), *Дюймовочка* (мініатюрність, як і в героїні відомої казки Андерсена), *Маленький принц* (низький зріст, найнижчий серед друзів);

- кіногероїв, героїв мультфільмів та телепередач: *Вінні-Пух* (зовнішня подібність до героя мультфільму, прізвисько трапилося двічі з однаковою мотивацією), *Меллон* (високий зріст, подібність до однойменного героя, жирафа з мультфільму «Мадагаскар»), *Бабай Волохатий* (хлопець – автор вдалої пародії на віршик про Бабая), *Пінкі Пай* (рожеве волосся, як і в героїні мультфільму «My Little Pony»), *Гаррі Поттер* (подібність до кіногероя через окуляри однакової форми); *Тімон* і *Пумба* (брати Дмитро і Артем). Причиною виникнення двох останніх назв опитувані назвали зовнішню в дитинстві схожість до героїв мультфільму: один із них був худим, інший – повнішим; вибору посприяв також звуковий перегук найменувань *Тімон-Дімон*.

Найменування цієї групи і серед учнівських прізвиськ, і серед прізвиськ учителів мають при-

них належать до непоширених, а тому їхня здатність ставати характеристичними назвами відповідно посилюється.

близно однакову поширеність: відповідно 8,3% і 7,9%. До речі, прізвисько *Вінні-Пух* із подібною мотивацією засвідчене в обох матеріалах.

Прізвиська, мотивовані зовнішніми ознаками носія

Одну з найбільших груп становлять прізвиська, мотивовані зовнішніми ознаками носія (51 назва), які характеризують:

- зовнішність загалом: *Дід* (номінація хлопця, який зовні виглядав значно старшим за своїх однокласників), *Сова* (зовнішня схожість);

- особливості фігури, зріст чи повнота денотата, або те і те водночас: *Бичок* (міцна статура), *Дюймовочка* (мініатюрність), *Гномик* (маленький зріст), *Страус* (худорлявість і високий зріст, прізвисько трапилося двічі), *Тюбик* (у високого на зріст хлопця слабкі м'язи), *Ескалатор* (високий зріст), *Шеф* (високий зріст), *Дилда* (висока школярка), *Маленький принц* (найнижчий у компанії друзів хлопець), *Дрищ* (худорлявість, високий зріст), *Драбина* (дуже високий/-а школяр/ка, прізвисько трапилося двічі), *Палка* (худорлявість і високий зріст), *Малюк* (низький зріст), *Жиробас* (товстий хлопець), *Тумбочка / Титанік / Бегемот* (дуже повні дівчатка), *Діма-кілометр* і *Діма-міліметр* (однокласники-тезки, один із них дуже високий, а інший низенький), *Метр двадцять в кедах* (низький хлопець);

- пігментація шкіри або волосся: *Циган* (смаглявий), *Мулатка* (смаглява), *Арійка* (білява дівчинка із голубими очима, найкраще в класі говорила німецькою), *Руденька* (веснянкувата дівчинка з рудим волоссям);

- специфіка окремих частин тіла, волосся, зачіски: *Чебурашка*⁷ (учень/учениця з великими відстовбурченими вухами), *Вухатий* (великі вуха), *Щокастик / Хом'як* (дівчатка з пухкими щоками), *Хом'як* (хлопчик із пухкими щоками часто під'їдав на перерві), *Лисиця* (хитра, прудка дівчинка із завжди хитрим, як у лисички, виразом обличчя), *Сонечко* (школярка зі звабливою, чарівною посмішкою), *Ізумруд* (зеленоокий хлопець), *Китасць* (вузькоока школярка), *Лисий* (завжди підстрижений налісо школяр), *Зуб* (незвична форма переднього зуба), *Заць* (великі передні зуби), *Дошка* (дівчинка з пласкими грудьми), *Яйце* (коротко підстрижений), *Волосатик* (хлопець із довгим волоссям), *Нефор* (від „неформал“, у хлопця дуже довге волосся), *Пухнастик* (руки й ноги в хлопця рясно вкриті волоссям);

- особливості ходи: *Спринтер* (хлопець практично не ходив, а постійно бігав), *Черпаха* (дуже повільна дівчинка) та *Лисиця* (хитра, жвава, моторна дівчинка, прізвисько трапилося двічі). Напевно можемо сказати, що рухливість, непосидючість, з огляду на особливості цієї вікової категорії, не належать до тих характеристик, які здатні виокремити їхнього носія, як і повільність та неквапливість, які теж не притаманні дітям цього віку.

Учнівські прізвиська (24,8%) і прізвиська учителів (35,5%), мотивовані зовнішніми ознаками, належать до уживаних.

⁷ Прізвисько трапилося тричі.

Прізвиська, мотивовані внутрішніми ознаками носія та особливостями його поведінки

Серед прізвиськ цієї групи (23 назви) переважають назви-характеристики, що фіксують як позитивні, так і негативні риси йменованої особи: *Професор* (розумний), *Дуб* (стійким духом, надійний), *Мрійник* (вигадник, який розважав клас своїми небилицями), *Живчик* (сповнений позитивної енергії, усміхнений), *Авторитет* (авторитетний у середовищі однолітків), *Час* (хлопець, із яким завжди цікаво), *Сонечко* (позитивна дівчинка), *Подруга* (дівчинка, з якою можна обговорити всі свої проблеми і яка охоче порадить), *Відкриті двері* (відкрита дівчинка, з якою цікаво спілкуватися на різні теми), *Ведмідь* (завжди похмурий, сердитий), *Топор* (прямолинійний, гарячий, відвертий), *Хамелеон* (часто міняє свої погляди, думки), *Лерка* (не має власної позиції, невпевнений, м'якотілий), *Солдат* (будучи учнем військово-спортивного ліцею, з готовністю дотримувався всіх наказів, розпоряджень керівництва), *Козоріг* (хлопець із вибуховою натурою, впертий, агресивний, який пояснював, виправдовував свою поведінку тим, що народився під знаком Козорога), *Дочка олігарха* (марнотратник, який витрачав гроші направо і наліво), *Сплюх* (часто спізнився на уроки), *Соня* (живучи через дорогу від школи, спізнилася чи не щодня), *Істрічка*, *Псіхічка* (прізвиська двох подруг, які мали вразливу натуру і гостро реагували на будь-що), *Безмамний* (прізвисько трапилося двічі: один із поименованих хлопців перебував під тотальним контролем своєї мами і дуже її боявся, іншому мама дозволяла все, і він нічого не боявся), *Ботан* (відмінник). Останнє прізвисько є загальноживаним жаргонізмом на позначення школяра, який наполегливо вчиться. За версією з інтернету, слово походить від імені персонажа комп'ютерної гри Бота, який є аналогом людського персонажа і наділений штучним інтелектом.

Уживаність учнівських прізвиськ (11,1%) і прізвиськ учителів (7,9%), мотивованих внутрішніми ознаками денотата та особливостями його поведінки, більш ніж удвічі менша, ніж прізвиськ, мотивованих зовнішніми ознаками носія.

Прізвиська, мотивовані особливостями мовлення

Уживання номенів на позначення специфіки манери спілкування, дефектів мовлення однокласників, а також тих, які відтворюють недоречно чи неправильно вжиті ними слова, словосполучення, вирази-паразити, поодинокі: *Шимпанзе* (хлопець видавав звуки, схожі на мавп'ячі), *ОЗІТеНеРЗе* (прізвисько з'явилося в результаті абрєвіації часто повторюваної погрози, улюбленої фрази учня: «Один (д)звінок і тебе на Роші⁸ закопають!»). Натомість серед прізвиськ учителів (9,5%) вони хоча й не належать до найуживаніших, але доволі поширені.

⁸ Роша – район міста Чернівців, у якому мешкає носій прізвиська.

Прізвиська, мотивовані певною життєвою ситуацією, звичками, уподобаннями або вчинком денотата, наявністю в нього певного специфічного предмета, тварини тощо

Серед прізвиськ цієї групи (41 назва) відчутна частка назв, що фіксують уподобання носія, його улюблені заняття, захоплення, які вирізняють його в середовищі ровесників (24 назви): *Баскетболіст* (найкраще в класі грав у баскетбол), *Хокеїст* (гравець команди з хокею на траві), *Молот* (займався боксом і мав сильний удар), *Прокурор* (із дитинства мріяв стати прокурором), *Танцюрист* (танцював у народному ансамблі танцю „Смерічка”), *Піаніст* (грав на піаніно, виступав на фестивалях), *Соліст* (співав у хорі, займався в музичній школі вокалом), *Баян* (грав на баяні, виступав на шкільних концертах), *Фізрук* (ще в школі мріяв стати вчителем фізкультури), *Патрон* (захоплювався різними видами зброї), *Фіксік* (хлопець був визнаним знавцем комп'ютерів, техніки загалом), *Заєць* (займався легкою атлетикою і дуже швидко бігав), *КМС* (хлопець був кандидатом у майстри спорту із дзюдо), *БМВ* (обоював автомобілі марки БМВ, міг годинами про них розповідати), *Кеп* (найвідповідальніший у класі, тому на шкільних спортивних змаганнях зазвичай був капітаном команди), *Спортік* (хлопець устиг відвідати в школі більшість спортивних гуртків), *Рибак* (кожного літа щодня рибалив), *Таксист* (готовий був коли завгодно і куди завгодно відвезти друзів власним авто), *Аніме* (полюбувала японську кінематографію), *Митець* (захоплювалася живописом), *Соловейко* (дівчинка дуже любила співати і знала багато пісень), *Принцеса* (з дитячого садка виконувала роль принцеси на різних святах), *Кондитер* (пригощала в школі смаколиками власного приготування), *Куряга* (дуже багато палив). Ця група прізвиськ, утворена на основі метафоричного перенесення, частіше використовується для номінації хлопців.

Також наш матеріал містить найменування (4 назви), які виникли як реакція на звички, уподобання школярів, що вирізняють їх у колективі і є результатом метонімічного перенесення: *Флінт* (жодного дня не міг собі не купити сухарики „Флінт”), *Бублик* (на перервах завжди їв бублики), *Шапка* (упродовж цілого року ходив у шапці, незважаючи на погоду), *Цукор* (через діабет узагалі не вживав цукор).

Виявили ми також прізвиська, мотивовані наявністю в носія специфічного предмета або тварини (2 назви): *Очкарик* (хлопець постійно носив окуляри), *Барсик* (таку кличку має улюблений кіт хлопчика; цікаво, що прізвисько вийшло за межі шкільного середовища і вживане також у родині).

11 найменувань виникли як реакція на якийсь конкретний випадок чи ситуацію, що трапилися в житті номінованого та запам'яталися в шкільному мікроколективі: *Дідо* (через проблеми зі здоров'ям хлопець на кілька років пізніше вступив до ліцею і був старшим за однокласників на чотири роки), *Дельфін* (у дитинстві невдало пірнув у річку і дістав травму голови, тому й досі на чолі видно вм'ятину),

Ялинка (у сімейному бізнесі щоліта під час канікул виготовляла ялинки), *МермістаЗапойград* (кілька разів хвалився однокласникам, як він пиячив у селі в родичів), *Попригунчик* (на уроці під час дистанційного навчання перебивав інших і аж підскакував, підносячи руку для відповіді), *Вікно* (розбив у школі вікно), *Сивий* (у десятому класі ненароком вимастив волосся білою фарбою, яка не змивалася довший час), *Протехнік* (одного разу в нього в руках вибухнула скляна пляшка), *Козак* (хтось із учителів так назвав хлопця при нагоді), *Хірург* (учителька біології жартома пророкувала, що хлопець стане хірургом), *Президент* (якось учителька сказала: «Не смійтеся з Миколки, може, він ще й президентом стане»).

Загалом ця група складає 19,9% аналізованого матеріалу, прізвиська вчителів відповідної групи – лише 5%.

Щодо назв, мотивованих місцем носія в громаді, його професією, посадою або родом діяльності, то, оскільки йдеться про дитячі прізвиська, очікувано виявилася їхня залежність від роду діяльності та соціального статусу батьків: *Пожарка менша* (прізвисько доньки пожежника), *Вікторія Сікрет* < *Вікторія* (дівчинка походила із заможної родини, тому до імені додали назву відомого бренду білизни), *Мажорка* (школярка із заможної родини). Наш матеріал містить також прізвисько, безпосередньо пов'язане з родом діяльності носія: *Стрипуха*: учениця старших класів два роки виконувала функції пі-джей (Pj від англ. Party jockey), танцівниці на вечірках у місцевому клубі, тому й отримала прізвисько, утворене від рос. жаргонного слова на позначення стриптиз-клубу «стрипуха».

Аналізований матеріал зафіксував лише одне прізвисько, мотивоване походженням носія, – *Японець* (у родоводі є прародичі-японці), та одне прізвисько, яке можна пояснити місцем проживання денотата, – *Румун* (живе на кордоні з Румунією).

Прізвисько *Нуар* (до речі, його носій сьогодні воює і воно продовжує йому служити як позивний) однокласники, як і сам носій, пояснити не змогли, тому його можна було б вважати прізвиськом із втраченою мотивацією. Але існування апелятива «нуар» (від фр. noir – чорний), уживаного в молодіжному середовищі на позначення жанру американської масової літератури, «крутого» кримінального роману, дає можливість класифікувати його як назву-характеристику.

Висновки. Проведений аналіз учнівських прізвиськ засвідчив, що найчастіше для їх творення школярі використовують офіційне особове ім'я або прізвище (31% від усіх прізвиськ), які виявляють неабияку здатність до творення нових одиниць та доволі високий словотворчий потенціал. Їх трансформація зазвичай пов'язана з намаганням дітей уникнути офіціозу в спілкуванні, створити атмосферу невимушеності. Окрім того, помітною є тенденція творити назви, здатні не лише індивідуалізувати, диференціювати свого носія, але й робити

це емоційно, креативно, викликаючи потрібні асоціації. Переважна частина учнівських прізвиськ або емоційно нейтральна, або позитивна, хоча трапляються й пейоративні назви, назви з відтінком фамільярності чи навіть зневаги.

Доволі поширеними є прізвиська, мотивовані зовнішніми (24,8%) і внутрішніми (11,1%) ознаками носія, що є виявом тенденції, спостереженої нами на матеріалі прізвиськ учителів, польськими науковцями, які вивчали систему учнівських прізвиськ [Колесник 2019; Lewicka 2016]. На матеріалі цих груп прізвиськ нерідко стикаємося з образно-переносними уживаннями мовних одиниць на основі подібності, суміжності, механізмами творення, пов'язаними з процесами метафоризації та метонімізації. Наприклад, потреба емоційно схарактеризувати однокласника часто стає поштовхом до творення прізвиська на основі метафоричного значення фауноназв, що забезпечує необхідні асоціації та експресивність номінації: *Бичок*, *Страус*, *Бегемот*, *Хом'як*, *Лисиця*, *Сова*, *Черепашка*, *Хамелеон*, *Ведмідь*, *Засць*.

Відчутною є також частка назв (близько 20 % від загальної кількості найменувань), що фіксують уподобання носія, звички, улюблені заняття, захоплення, які вирізняють його в середовищі ровесників, а також мотивовані певною життєвою ситуацією або наявністю в денотата певного специфічного предмета, тварини тощо.

Згадані чотири групи складають приблизно 86,9% від усіх прізвиськ, тобто творять ядро цієї групи антропонімів.

Номени на позначення специфіки манери спілкування, дефектів мовлення, а також ті, які відтворюють недоречно чи неправильно вжиті слова, словосполучення, вислови-паразити в мовленні, для називання однокласників, на відміну від прізвиськ учителів, уживані нечасто. Рідковживаними є також назви, мотивовані місцем носія в громаді, його професією, посадою або родом діяльності та місцем походження чи проживання, оскільки для шкільного середовища їхній потенціал вирізняти, розрізняти, індивідуалізувати – доволі низький.

Цінність аналізованого матеріалу полягає в тому, що мотивованість найменування ми виводимо, спираючись, як це часто буває у випадку інших антропонімів, не лише на його прозору семантичну структуру, не лише на те, що коренева морфема допомагає висвітлити мотив номінації, а насамперед на те, що в мікросоціумі, де воно побутує, ще не втрачений контекст, який супроводжував його постання, не загубилася інформація про позалінгвальні причини вибору назви, її творення. Такий фактаж дає можливість простежити складні семантичні зв'язки, опосередковані не тільки мовою, але й культурою. Прозорість власної назви в цьому випадку є очевидною, як і її зв'язок із позамовними чинниками. Подібні студії дають підстави для обґрунтованих висновків про причини вибору назви, особливості її мотивації і зрештою – про основні принципи номінації у сфері прізвиськ.

Література

1. Колесник Н.С. Особливості мотиваційної бази прізвиськ учителів. *Записки з українського мовознавства*. 2019. Вип. 26(1). С. 142–152.
2. Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей. Словник-довідник. За ред. В.М. Русанівського. Київ: Наукова думка, 2005. 334 с.
3. Чучвара А. Про нові ознаки змісту поняття «прізвисько школяра» в соціолінгвістиці. *Мова і суспільство*. 2013. Вип. 4. С. 58–66.
4. Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття : монографія. Ужгород, 2008. 672 с.
5. Lewicka M. O przezwiskach gimnazjalistów kaliskich (analiza semantyczna). *Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza*, 2016. Vol. 23 (43). Nr. 1. S. 161–178.
6. Śnieżyński M. Przewiska nauczycieli. Kraków: Impuls, 2003. 248 s.

References

1. Kolesnyk N.S. (2019) Osoblyvosti motyvatsiinoi bazy pryzvysk uchyteliv [Specificity of motivation basis for teachers' nicknames]. *Zapysky z ukrainskoho movoznavstva*. Vyp. 26 (1). S. 142–152 [in Ukrainian].
2. Skrypnyk L.H., Dziatkivska N.P. (2005) Vlasni imena liudei. Slovnyk-dovidnyk [Proper names of people. Dictionary-reference]. Za red. V.M. Rusanivskoho. Kyiv: Naukova dumka. 334 s. [in Ukrainian].
3. Chuchvara A. (2013) Pro novi oznaky zmistu poniattia «pryzvysko shkoliara» v sotsiolinhvistytsi [On new characteristics of the content of notion «schoolchild's nickname» in sociolinguistics]. *Mova i suspilstvo*. Vyp. 4. S. 58–66 [in Ukrainian].
4. Chuchka P.P. (2008) Antroponimiya Zakarpattya: monohrafiya [Anthroponymy of Transcarpathia]. Uzhhorod. 672 s. [in Ukrainian].
5. Lewicka M. (2016) O przezwiskach gimnazjalistów kaliskich (analiza semantyczna). *Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza*. Vol. 23 (43). Nr. 1. S. 161–178 [in Polish].
6. Śnieżyński M. (2003) Przewiska nauczycieli. Kraków: Impuls. 248 s. [in Polish].

PECULIARITIES OF STUDENTS' NICKNAMES MOTIVATION

Abstract. The article features the study of student's nicknames as one of the types of unofficial naming, in particular, the description of specific features of their motivation. The importance of registering and scientific analysis of this type of anthroponym class is stipulated by the fact that over the last decade communication in a school environment has undergone considerable changes and this type of nicknames becomes less popular. The motivational criterion of our analysis and systematization is one of the most important as it enables to further understand existing naming processes that has taken place and are taking place among this part of national anthroponymy.

The value of the analysed material is measured by the fact that we determine motivation of naming depending, as in the case of other anthroponyms, not only on its transparent semantic structure, not only on the fact that the root morpheme helps explain motive of nomination. In case of students' nicknames in a micro community where they are used, the context, that accompanied their formation, about extra linguistic reasons for selection and creation of name formation, is not lost; this enables us to trace complex semantic ties not only by means of a language, but also by culture. Transparency of a proper name in this case is evident as well as its connection with extra linguistic factors. Similar studies allow us to arrive at a conclusion about the reasons of a name selection, peculiarities of its motivation, and, in the end, main principles of nomination in nicknames.

Student's nicknames, as is known, do not belong to the most ancient layer of national anthroponymy, and the analysed names are examples of modern system of unofficial anthroponymy. But they have traditional for individual nicknames motivational basis, present fixed models and continuity of traditions of their coinage. Functioning of these names in modern use is the evidence of possibilities of the Ukrainian anthroponymic system and huge potential of onomastic creativity of Ukrainians.

Keywords: onomastics, anthroponymy, informal naming system, nickname, student's nickname, school nickname, naming motivation.

© Колесник Н., 2023 р.

Наталія Колесник – доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри історії та культури української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Чернівці, Україна; n.kolesnyk@chnu.edu.ua; <http://orcid.org/0000-0002-4917-8008>

Natalia Kolesnyk – Doctor of Philology, Associate Professor, Head of the Department of History and Culture of the Ukrainian Language, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine; n.kolesnyk@chnu.edu.ua; <http://orcid.org/0000-0002-4917-8008>